

ПРОВІДНИК КАРПАТСЬКОГО КРАЙОВОГО ПРОВІДУ ОУН – СТЕПАН СЛОБОДЯН – «ЄФРЕМ», «КЛИМ»

У статті вперше на основі комплексу джерел досліджуються основні етапи життєвого шляху Степана Слободяна. Показано його діяльність на посаді референта пропаганди Карпатського крайового проводу ОУН, а відтак і провідника. Окремо автор окреслює обставини загибелі «Єфрема».

Ключові слова: Степан Слободян, ОУН, УПА, Карпатський край, округа.

The paper-based sources of complex investigated the main stages of life Stephen Slobodyana. Displaying his work as a reporter propaganda Carpathian regional leaders of OUN and therefore the conductor. Separately, the author stops at the circumstances of death «Ephraim.»

Keywords: Stephen Slobodian, OUN, UPA, highlands, county.

З-поміж багатьох визначних діячів українського визвольного руху 1940 – 1950-х років чільне місце посідає постать Степана Слободяна. Важливість комплексного дослідження історії життєвого і бойового шляху зумовлена необхідністю ґрунтовного висвітлення його ролі та осмислення місця у національно-визвольному русі українського народу. Крім цього, потреба вивчення проблеми зумовлена відсутністю спеціальних наукових студій, у яких повноцінно висвітлюється постать Степана Слободяна. Водночас з'ясовані маловідомі архівні джерела дають можливість повніше висвітлити обставини його загибелі.

Одним із перших біографічні дані про перебування у підпіллі у своїх працях подає дослідник національно-визвольного руху Петро Содоль [12; 13]. Про діяльність С.Слободяна як керівника референтури пропаганди Карпатського крайового проводу ОУН, а відтак і провідника цього проводу пишуть Олександр Ішук та Наталя Ніколаєва [8; 9]. Згадує про вихідця із Тернопільщини також і Нестор Мизак [10]. Фрагментарні згадки про «Єфрема» містяться у праці Дмитра Проданика [11].

Унаслідок проведеної у підпіллі реорганізації у березні 1945 р. на базі Станіславівського обласного проводу ОУН був створений Карпатський крайовий провід ОУН. До свого складу він включав Буковинську, Дрогобицьку, Закарпатську, Калуську, Коломийську і Станіславівську округи ОУН. Реорганізація була проведена з метою зменшити структурні ланки і таким чином усунути проблему браку керівних кадрів.

Мета статті – на основі аналізу широкого комплексу джерел висвітлити підпільну діяльність Степана Слободяна, а також з'ясувати обставини його загибелі.

Степан Петрович Слободян народився 1923 р. у с. Синьків Заліщицького р-ну Тернопільської області. Протягом 1942 – 1944 рр. працював військовим референтом Юнацтва Тернопільського обласного проводу ОУН. Свої теоретичні й практичні знання він як політвиховник старшинської школи «Олені-1» передавав майбутнім керівникам підпілля (03. – 07. 1944). Відтак працював політвиховником ВО «Говерля» [12, 120]. У 1944 – 1945 рр. працював пропагандистом Станіславського обласного проводу ОУН. Степан Слободян у підпіллі користувався псевдонімами «Єфрем», «Клим», «05», «12». Великий життєвий і підпільний досвід зумовили переведення «Єфрема» на посаду начальника політвиховного відділу штабу ВО 4 «Говерля» (08. 1944 – 07. 1946). За визначні заслуги був нагороджений Бронзовим хрестом бойової заслуги (1946) та Срібним хрестом заслуги (1948).

Перебуваючи у підпіллі, Степан Слободян одружився. Його дружиною стала донька священика із с. Старі Скоморохи Галицького району Івано-Франківської області Німа Марія Василівна – «Марта». Як і «Єфрем» вона була активною підпільницею. Зокрема, до 1945 р. очолювала жіночу мережу Калуського окружного проводу ОУН. Подальші посади, в тому числі і на момент загибелі, із чоловіком, встановити не вдалося. Однак, на думку співробітників УМДБ Станіславської області (після аналізу захоплених матеріалів ОУН), Марія Німа була на керівній посаді в Карпатському крайовому проводі.

У липні 1946 р. Степан Слободян – «Єфрем», «Клим» став керівником референтури пропаганди. Про це говорить заарештований працівник референтури пропаганди Карпатського крайового проводу ОУН Ярослав Богдан: «В липні 1946 р. у розположення референтури пропаганди прийшов «Роберт» і призначив «Єфрема» керівником референтури пропаганди краю, а «Левка» тимчасово залишив також в референтурі» [7, 38]. У «Плані агентурно-оперативних заходів МДБ-МВС по ліквідації крайового проводу ОУН «Захід-Карпати», який діяв в Станіславській області» від 30 жовтня 1946 р. практично вперше пишеться про «Єфрема» як про референта пропаганди Крайового проводу [3, 36]. Його пошук здійснювався протягом тривалого часу і тому збереглося чимало документів [2, 352; 4, 131].

Перебування С. Слободяна на посаді референта пропаганди підтверджується у «Виписці із плану агентурно-оперативних міроприємств по забезпеченню активної розробки і ліквідації залишків оунівсько-бандитського підпілля в Станіславській області на березень – квітень

місяці 1947 року, отриманого за №3/322 від 17. 03. 1947 року». Це гірська лісиста місцевість у районі сіл Ясенів, Гриньки і Осмолода Перегінського району [2, 40]. Уже у «Доповідній записці про роботу відділу 2-Н Управління МДБ по Станіславській області по агентурно-оперативній справі № 304 «Верховинці» в розрізі виконання наказу МДБ СРСР №00207 від 22. 04. 1947 р. «називалися дещо інші місця переховування «Єфрема» – Перегінський, Рожнятівський райони Станіславської області [2, 83]. Радянські репресивно-каральні органи характеризували референта пропаганди Карпатського крайового проводу ОУН «Клима», «Єфрема», «К-27»: «23 – 25 років, вище середнього зросту, плотної тілобудови, брюнет (за іншими даними блондин), худощавий, ніс прямий, довгий, носить маленькі вуса, волосся коротке, зачісує направо». Будучи референтом пропаганди, «Єфрем» водночас очолював редакцію журналу «Шлях перемоги». Приблизно до листопада 1945 р. «Єфрем» переховувався на території Болахівського району Станіславської області в районі сіл Лужки і Липа. Зимою 1945 і 1946 рр. «Єфрем» переховувався у криївках, підготованих провідником Калуського надрайонного проводу ОУН «Вівчарем» [2, 371]. Уже наприкінці 1949 р. основними місцями переховування «Грома» і «Єфрема» була гірсько-лісиста місцевість на стику Солотвинського, Перегінського і Надвірнянського районів, а також ділянки «Сивуля», гора «Висока» і «Урочище під Заплата» [5, 215]. У протоколі допиту Белейовича Івана Федоровича від 17 грудня 1948 р. зазначалося, що криївка референта пропаганди крайового проводу «Клима» у серпні 1947 р. розміщувалася в лісовому масиві на горі Заплата під с. Ясень Перегінського р-ну Станіславської області [4, 25].

Степан Слободян обов'язки керівника осередку пропаганди виконував до червня 1949 р., коли його перевели на посаду провідника крайового проводу [7, 43; 5, 214]. Практично востаннє про «Єфрема» як референта пишуть чекісти у «Плані агентурно-оперативних заходів по розшуку і ліквідації керівного складу крайового проводу ОУН Захід-Карпати «Грома», «Єфрема» і їх функціонерів, які розроблялися по агентурній справі № 304 «Верховинці» від 21 серпня 1949 р.» [4, 269].

Після загибелі Сидора Василя – «Шелеста» (16. 04. 1949) новим провідником Крайового проводу призначили Степана Слободяна – «Клима», «Єфрема». Про призначення останнього провідником крайового проводу ОУН говорить у своїх зізнаннях Я. Богдан. Зазначає, що П. Федун – «Полтава», «Север» після наради у червні 1949 р. призначив «Єфрема» провідником крайового проводу [7, 42 – 43]. Перебування на посаді «Єфрема» підтверджує витяг із документу провідника Станіславівського окружного проводу ОУН, вбитого наприкінці лис-

топада 1951 р.: «8 вересня 1950 року із Чорного лісу вийшов в гори. З 14 по 25 вересня здійснював перевірку роботи надрайонного проводу ОУН «Сулими». 28 вересня зустрівся із «Гоміном» і пішли на нараду до Крайового провідника «Єфрема» [6, 223]. На цю посаду останній був переведений із референтури пропаганди цього проводу. Степан Слободян очолював провід аж до загибелі. Зокрема у «Довідці на керівника і учасника Карпатського проводу ОУН станом на 9 вересня 1952 р.» зазначалося, що до осені 1950 р. провідником Карпатського крайового проводу ОУН був «Єфрем», «Клим», який загинув 18 листопада 1950 р. у Калуському районі Станіславської області [6, 248].

Радянські спецоргани ретельно полювали на С. Слободяна, лише чудо рятувало його від загибелі. У «Спецповідомленні про ліквідацію учасників особистої охорони референта пропаганди крайового проводу Захід-Карпати «Єфрема» зазначалося, що на основі даних тих, хто з'явився з повинною (референта пропаганди Вигодського районного проводу ОУН «Скитальця» і охоронця Закарпатського окружного проводу «Рубана»): на території Болехівського, Перегінського, Вигодського і Рожнятівського районів Івано-Франківської області переховуються референтури пропаганди Карпатського крайового проводу ОУН, Калуського окружного, Долинського надрайонного, Вигодського і Рожнятівського районних проводів ОУН. Для реалізації цих даних УМДБ Станіславської області з 1 – до 5 листопада 1947 р. на території зазначених районів була проведена чекістсько-військова операція силами ВВ МДБ у кількості 170 осіб під керівництвом заступника начальника 1 відділення 2 відділу 2-Н УМДБ лейтенанта Круглова і заступника командира 215 сп ВВ МДБ майора Макарова, із залученням оперативного складу відділу 2-Н УМДБ Вигодського, Болехівського, Рожнятівського і Перегінського РВ МДБ [2, 384]. Під час операції одна із груп в районі гори Заплата, яка прилягає до с. Гринків Рожнятівського р-ну, знайшла добре замасковану криївку, у якій перебувало дев'ять бандерівців. Після бою всі вони загинули і, як виявилось, це були члени особистої охорони референта пропаганди крайового проводу ОУН «Єфрема» [2, 385].

У «Доповідній записці про ліквідацію керівника Крайового проводу ОУН Захід-Карпати – «Єфрема», керівника СБ окружного проводу «Петра» і інших на Калущині» зазначалося, що повідник Карпатського крайового проводу переховувався в основному на території Перегінського району, а лінії зв'язку до нього ішли через Перегінськ.

Маючи такі дані, чекісти провели спецоперацію у листопаді 1950 р. із ліквідації Карпатського крайового проводу ОУН, в ході якої викори-

стовували утримувачів пунктів зв'язку «Єфрема» в Перегінську для отримання відомостей про місця його переховування.

Дальше чекісти писали, що володіють перевіреними даними, що Перегінський район і Калуський, Рожнятівський, Богородчанський, Вигідський, Станіславський та інші райони, що межують з ним, є постійним місцем переховування керівників оунівського підпілля і місцем концентрації збройних груп.

Органами МДБ у цих районах за 10 місяців 1950 р. була проведена значна робота з ліквідації збройних груп націоналістичного підпілля і їхньої бази, у результаті чого вбито і захоплено живими 159 підпільників, заарештовано 320 членів ОУН, їхніх посібників і виселено 1092 сімей оунівців і їхніх посібників, однак, незважаючи на це на території вказаних районів на 1 листопада 1950 р. продовжували діяти 38 оунівських проводів і збройних груп загальною кількістю 260 осіб. Серед них: група члена Проводу ОУН П. Федуна-«Севера» в кількості 7 осіб; Карпатський крайовий провід ОУН «Єфрема» у кількості 7 осіб; Калуський і Станіславський окружні проводи ОУН в кількості 30 осіб; Калуський, Долинський і Станіславський надрайонні проводи – 20 осіб; 7 районних проводів ОУН – 35 осіб [6, 100 – 102].

За останній час через агентуру і шляхом слідства добуто дані про пересування підпільних груп на території Перегінського, Калуського та інших районів про значну заготівлю продуктів харчування, які, головно, транспортувалися у гірсько-лісисту місцевість цих районів.

Заготівля і транспортування здійснювалася через підпільні групи «Вітра», «Прута», «Ворона», «Волиняка», на яких базувався Крайовий і окружні проводи ОУН. Через агентуру було встановлено, що в силу нестерпних умов у горах і регулярних військових операцій, вони змушені будуть перейти на зимівлю у низинні місця Перегінського чи Калуського районів.

Військовим нарядом 25 жовтня 1950 р. були перехоплені 3 підводи якісних продуктів харчування, пальне і предмети домашнього вжитку. Пізніше стало відомо, що ці продукти були заготовлені і транспортувалися в гори для підпільників.

Чекісти проаналізували усі дані та встановили, що основними місцями переховування «Єфрема» та інших керівників були: лісовий масив, розташований на стику Перегінського, Калуського і Богородчанського районів; село Новиця Калуського районів, Зелений Яр, Перегінського р-ну і прилегла до них гірсько-лісиста місцевість; села Угринів Середній, Угринів Старий Перегінського р-ну, Бережниця Калуського р-ну і прилеглі до них лісові масиви; лісовий масив південно-східніше села Ясень Перегінського р-ну.

Перед початком операції у зазначених районах чекісти провели заходи з ліквідації легальних зв'язків керівників підпілля, у результаті яких заарештували 46 членів ОУН і виселили 252 сім'ї підпільників та їхніх посібників.

До операцій залучили усіх начальників районних відділів МДБ. Розпочали із нанесення точкових ударів по місцях можливого перебування підпільників. Для участі в операції було залучено 60 осіб оперативного складу МДБ, три резервних батальйони і збірний відділ 215 сп 82 сд ВВ МДБ, загальною кількістю понад 1000 солдат і офіцерів під загальним керівництвом заступника начальника УМДБ полковника Калганова та військового командира начальника штабу 82 сд ВВ МДБ полковника Сергеева.

Під час перших днів операції були заарештовані і допитані декілька десятків людей. У результаті цього чекісти отримали додаткові дані про ймовірні місця перебування підпільників і, як наслідок, 10 листопада у лісовому масиві біля с. Ясенів Перегінського р-ну була знайдена криївка, у якій переховувалися підпільники. Серед інших був вбитий референт пропаганди Калуського надрайонного проводу ОУН Юрків Дмитро-«Пісня». Із вилучених документів стало відомо, що останній за наказом провідника Калуського надрайонного проводу ОУН Стельмаха Романа-«Зеленого» повинен був забезпечити місцем переховування на зимовий період одного із керівників підпілля і вислати за ним зв'язкових. Останній повинен був передати «Пісні» цього керівника 16 жовтня 1950 р. Чекісти вважали, що це повинен був бути «Єфрем». Оскільки після ліквідації «Пісні» ніякого керівника не було, репресивно-каральні органи вжили заходів щодо розшуку його на базі «Зеленого».

УМДБ володіло даними, що «Зелений», в основному, переховується на стику Перегінського та Калуського районів біля с. Зелений Яр і Новиця [6, 104 – 106]. У цих місцях була проведена операція, у результаті якої затримано підпільницю, котра сказала, що підтримувала зв'язки з членами Калуського надрайонного проводу ОУН і найчастіше зустрічалася із ними у лісовому масиві на південний захід від села Бережниця Калуського району.

Використовуючи ці дані, у район с. Бережниця був перекинутий збірний відділ 215 сп ВВ МДБ у кількості 200 осіб під керівництвом начальника відділу УМДБ майора Качур і заступника командира 215 сп ВВ МДБ майора Макарова для обробки дрібними групами лісового масиву, який прилягає до цього села.

Однією із оперативно-військових груп Калуського РВ МДБ на чолі із оперуповноваженим лейтенантом Бабич 15 листопада були отримані агентурні дані про місце криївки, у якій переховувалися підпільники.

На основі цих даних з 16 до 18 листопада була проведена чекістсько-військова операція збірним відділом 7 і 9 ср 215 сп ВВ МДБ загальною кількістю 100 осіб [1, 137].

У ході цієї операції у 9. 45 ранку 18 листопада 1950 р. однією із пошукових груп 9 ср під керівництвом оперуповноваженого Калуського РВ МДБ лейтенанта Бабич і командира роти старшого лейтенанта Реутова у густих хащах південно-західніше с. Бережниця була виявлена криївка із підпільниками [1, 137]. Під час відкриття криївки націоналісти здійснили сильний збройний супротив, спробували прорватися, але після півторагодинного бою всі 8 підпільників були вбиті. Серед них: провідник крайового проводу Степан Слободян (“Сфрема”), його дружина Марія Німа (“Марта”), референт СБ Калуського окружного проводу ОУН Прокопій Духович (“Дар”), його охоронці Василь Камінський (“Голенко”), Іван Юрків (“Кармелюк”), Іван Морис (“Дуб”), кущовий інформатор СБ Володимир Смук (“Ігор”), тіло одного останнього сильно обгоріло, тому його не вдалося ідентифікувати [6, 107 – 108; 1, 142 – 143].

У вбитих вилучили 2 ручних кулемети, 4 автомати, 4 гвинтівки, 8 пістолетів і 120 набоїв. Окрім цього, із криївки вилучили 1 радіоприймач, хірургічні інструменти, три бочки з салом, одну бочку із ковбасою, три мішки муки і велику кількість оунівських документів. Під час бою загинув командир взводу 9 ср лейтенант Бушуєв і поранений рядовий Щепотин [1, 138].

Загалом в ході проведення операції з 8 до 18 листопада 1950 р. вбили 15 підпільників, заарештували 24 члена ОУН і активних посібників, виявили і знищили 50 криївок і 4 склади з продовольством. Крім цього, вилучили 3 кулемети, 7 гвинтівок, 5 автоматів, 15 пістолетів, 2 друкарські машинки, 1 типографію, 4 радіоприймачі і величезну кількість оунівських документів [1, 108].

Зважаючи на значні заслуги перед підпіллям, Степан Слободян був нагороджений Бронзовим хрестом бойової заслуги (08. 1946) та Срібним хрестом заслуги (2. 09. 1948). Окрім цього, йому посмертно було присвоєно звання сотник-політвиховник (08. 1946) [12, 120].

Степан Слободян належав до когорти визначних діячів українського визвольного руху 1940 – 1950-х років. Становлення його особистості проходило у важких умовах бездержавності, що не могло не відбитися на світогляді молодого патріота. Пройшовши шлях від рядового члена до провідника цілого Карпатського краю, він зумів себе прояви-

ти не лише здібним організатором-керівником, але й талановитим пропагандистом і публіцистом. Перспективним напрямом дослідження є з'ясування особливостей життєвої і бойової діяльності інших цільних діячів Карпатського крайового проводу ОУН.

Джерела та література

1. Галузевий державний архів Служби безпеки України (Далі – ГДА СБУ). – Ф. 2-Н. – Оп. 28 (1960). – Т. 16. – 248 арк.
2. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 93 (1954). – Спр. 1. – 516 арк.
3. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 93 (1954). – Спр. 2. – 336 арк.
4. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 5. – 405 арк.
5. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 6. – 345 арк.
6. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 7. – 315 арк.
7. ГДА СБУ. – Ф. 5. – Спр. 36556. – 348 арк.
8. Ішук О. Життя та доля Михайла Дяченка – «Марка Боеслава». Кн. 9 / Олександр Ішук. – Торонто – Л. : Видавництво «Літопис УПА», 2010. – 140 с.
9. Ішук О. Ніколаєва Н. Ярослав Богдан-«Всеволод Рамзенко». Кн. 14 / Олександр Ішук, Наталія Ніколаєва. – Торонто – Львів : Видавництво «Літопис УПА», 2001. – 128 с.
10. Мизак Н. За тебе, свята Україно / Нестор Мизак. – Чернівці : Чернівецька обласна друкарня, 2000. – 418 с.
11. Проданик Д. Шлях боротьби Василя Сенчака-«Ворона». Кн. 15 / Дмитро Проданик. – Торонто – Л. : Видавництво «Літопис УПА», 2011. – 128 с.
12. Содоль П. Українська Повстанча Армія. 1943 – 1949 : довідник перший / Петро Содоль. – Нью-Йорк : [б. в.], 1994. – 199 с.
13. Содоль П. Українська Повстанча армія 1943 – 1949: довідник другий / Петро Содоль. – Нью-Йорк : [б. в.], 1995. – 295 с.